

Toverij

Ik wil u graag een geheim vertellen.

U denkt dat hier vandaag een schrijfster staat. En dat is ook wie de organisatoren hebben uitgenodigd, of dat dachten ze toch. Maar ze wisten niet dat ik niet alleen een schrijfster ben, maar ook een tovenaress.

En ik wil u graag nóg iets vertellen. Een heel aantal onder u zijn dat ook – tovenaressen, of tovenaars. Misschien beseft u dat alleen nog niet.

De organisatoren vroeg mij om een lezing te geven waarmee we deze dag besluiten. Een terugblik. En we hebben vandaag ook een heleboel waardevolle dingen te horen en te zien gekregen:

- Dat bibliotheken naar scholen op bezoek mogen gaan en uit hun muren kunnen breken, maar daar ook iets voor terug mogen vragen.
- Dat willen zwoegen voor een boek soms een heel goede zaak is, maar het mag geen frustratie worden.
- Dat we het beleid onder druk mogen en moeten blijven zetten om leesplezier belangrijk te vinden. En dat beleidsomkadering essentieel is, maar dat gemotiveerde, enthousiaste individuen echt het verschil kunnen maken om enorme projecten uit de grond te stampen.
- Dat bibliotheken niet mogen aarzelen om vrijwilligers en brugfiguren op zoveel mogelijk manieren in te zetten en te omkaderen.
- Dat een uurtje per week voorlezen aan huis bruggen slaat tussen talen en culturen.

Mijn favoriete woord van de dag is alvast 'koorlezen': wat een muzikale manier om uit te drukken hoe je stem als volwassene die van een kind kan dragen, ondersteunen en omarmen. Een beetje knuffelen met klank, zo klinkt het.

Maar de echte reden waarom ik deze lezing graag geef, is om u uit te leggen hoe dat zit, van dat toveren. Of om op zijn minst een tipje van de sluier te lichten. Want wij hier allemaal willen graag dat kinderen meer lezen. En beter lezen. En met meer plezier lezen. En dat is waar toverij bijzonder handig van pas komt.

Toverij en magie hebben de reputatie verboden te zijn, of op zijn minst verdacht. Dat is een goeie zaak, ook als het op lezen aankomt. Het verbodene heeft immers een enorme aantrekkingskracht, al sinds het ontstaan van de mensheid. En veel ouders kunnen ervan meespreken: soms lijkt de beste manier om kinderen te motiveren om iets te doen, het te verbieden.

‘Niet in de plassen springen!’ waarschuwde mijn moeder de schare kleuters in haar klas tijdens de wandeling door het park waar hele stukken van het grindpad ondergelopen waren na een week van regen. Wat denk je dat zo’n kleuter met kleurige laarsjes dan doet?

Na een tijdje had ze er trouwens iets op gevonden. Op latere wandelingen liet ze de troep halt houden vóór zo’n plas, wees hem aan en zei met grote overtuiging dat ze er allemaal in moesten springen tot de modder tot over hun oren spatte! Ze keken haar verbijsterd aan, en liepen er vervolgens in een grote boog omheen.

Hetzelfde gaat in zekere mate op voor boeken. Toch? Het waren precies en bij uitstek de op de kansel met hel en zonde overladen werken die gretig doorgegeven werden en nog veel gretiger gelezen. De index leek bij momenten hét leesbevorderingsproject bij uitstek. Ook vandaag werkt het nog zo. De boeken waarvan we zeggen dat kinderen ze nog niet mogen lezen ‘omdat ze er niet klaar voor zijn’, de verhalen en plaatjes ‘voor volwassenen’... drie keer raden waar jonge nieuwsgierigen naar grijpen als ze de kans krijgen. Geen betere manier om een veertienjarige iets te laten uitproberen, dan om er 16+ op te zetten.

En wie meent hier andermaal een kritische knipoog naar het AVI-systeem te ontwaren, die heeft geen ongelijk.

Daarmee wil ik niet gezegd hebben dat we boeken moeten verbieden. Dát zou nog eens een originele conclusie zijn aan het einde van een dag rond leesbevordering... Maar nadenken over tegendraadse initiatieven om lezen, schijnbaar achteloos, prikkelend en interessant te maken, zodat kinderen het zélf spannend vinden, kan in sommige contexten beslist vruchtbaar zijn.

Want wij hier weten allemaal dat boeken fantastisch kunnen zijn. Net zoals verse groenten gezond en voedzaam zijn voor lichaam en geest, én lekker. De slogan van deze studiedag is niet per toeval 'Ik zou wel een boekje lusten'. Maar hoe vaak grijpen kinderen daar zelf naar? Geregeld wel, goddank. Maar vaak ook niet. En dan moeten we toch proberen te vermijden om terecht te komen in het groenten-scenario dat menige ouder aan de eettafel kent: hoe meer wij hen proberen te overtuigen hoe lekker iets wel niet is, hoe minder happig ze zijn om dat ook te vinden. Een betere manier kan zijn – opgelet, tovenaressen mogen ook een beetje choqueren: ze honger laten hebben.

Maar wel op de juiste manier.

Want toverij houdt de belofte in van groei. Tot iets groters, machtigers, wijzers, dan je was. Hongerig zijn naar innerlijke groei is een goede zaak. En wie betoverd wordt door de eerste regels van een verhaal, leest door. Wie een hoofdpersonage of een moreel dilemma in het plot aan zich voelt trekken, leest door. Wie het gevoel heeft dat hij kan thuiskomen in een boek, of er een fantastisch rijke, vrolijke, ontspannende trip beleeft waaruit hij bovenkomt met een hoofd vol ideeën, die leest door.

En dat is iets wat lezers van alle leeftijden zelf moeten ontdekken. Het enige wat wij kunnen doen, is hen toe leiden naar die ervaring, hen uitdagen met het gepaste op het gepaste moment. Zonder oordelen te vellen ('dat is te moeilijk voor jou!', 'dat is te makkelijk', 'dat is geen goed boek'), maar wel en vooral met voldoende kennis van wat er allemaal op de boekenplank staat, en wat voor dit bepaalde kind op dit bepaalde moment in zijn leven, met die en die interesses, vragen of uitdagingen waarmee hij zit, nu wel eens de betoverende ervaring zou kunnen zijn die hij nu nodig heeft.

Want boeken zijn echt magie in papiervorm. (En nog liefst papier, maar daar kom ik zo op terug.)

Want hoe krachtig de leeservaring wel kan zijn, en wat ze met ons doet, als mens, rationeel, emotioneel en zelfs op het niveau van onze hersenen, werd aangetoond in onderzoek. Wetenschappers kwamen door middel van hersenscans tot de conclusie dat lezers in hun brein elke situatie die ze tegenkomen in het verhaal simuleren. Als een personage in een verhaal een pen op de tafel legt, worden de neuronen die verantwoordelijk zijn voor die spierbewegingen geactiveerd in het hoofd van de lezer. Als het personage door een deuropening een kamer betreedt, zagen de onderzoekers activiteit in die delen van de hersenen waar ruimtelijke oriëntatie geregeld wordt. Op het niveau van de hersenen van de lezer komt het boek tot leven alsof hij het zelf fysiek beleeft.

Zeg nog eens dat verhalen niet kunnen toveren.

Hetzelfde geldt voor de emotionele impact die boeken kunnen hebben. Hoe vaak horen we iemand niet zeggen dat een boek zijn leven veranderd heeft? Kinderen hebben niet per toeval een lievelingsboek. Iets eraan, personages, verhaal, het gevoel dat ze hebben tijdens het lezen of achteraf, is hen dierbaar en stilt hun honger op een manier dat niets anders dat kan.

En ook daar toonde onderzoek trouwens aan dat onze relatie met boeken hoogst persoonlijk is. Een boek is geen medicament à la pijnstillers dat bij iedereen dezelfde uitwerking heeft. Het is eerder vergelijkbaar met een persoon, iets of iemand met een heel eigen toon en stijl, en daar gaan we allemaal vanuit onze eigenheid een net iets andere relatie mee aan.

Dat alles leunt aan bij de woorden van schrijver Mark Haddon (u weet wel, van ‘Het curieuze incident met de hond in de nacht’) als hij zegt: “Lezen is in de eerste plaats een *symptoom*. Van een gezonde verbeeldingskracht, van interesse in deze én andere werelden, van het feit dat we in staat zijn om rustig en stil te zijn, en dat we kunnen dromen met onze ogen open.” En hij voegt eraan toe: “Als we willen dat meer mensen genieten van betere boeken, wat dat ook moge zijn, dan moeten we ons concentreren op de dingen die mensen verhinderen om te lezen. Armoede, laaggeletterdheid, bibliotheken die gesloten worden, het gevoel er niet bij te horen. Doe iets aan deze problemen en je zal zien dat lezen floreert.”

Dat gevoel er niet bij te horen, dat komen we vaak tegen bij kinderen met dyslexie, die snel het gevoel kunnen krijgen buitengesloten te worden uit de wereld van klasgenootjes die wél met groot gemak langs de lijnen en letters dansen. Daarover hoorden we vanmorgen bij Isabelle Gielen. En belangrijk daarbij, zoals zij ons leerde, is dat het kind zijn eigen succeservaringen van vooruitgang moet kunnen opbouwen, dat het zich niet blindstaart, en zijn ouders, opvoeders en leerkrachten evenmin, op de groeiende kloof met zijn klas- of leeftijdsgenootjes. Deze kinderen betrekken in het betoverende van verhalen die voor hen bedoeld zijn, ook al kunnen ze die zelf misschien nog niet op hun eentje lezen, door hen ernaar te laten luisteren, is één manier om die kloof alvast een beetje te dichten.

Dat lezen niet altijd moeite moet kosten, dát is een gedachte om mee te nemen, wat mij betreft. Laten we dus, ten gepasten tijde ook een lans breken voor de ‘makkelijke boekjes’, en voor de Twilights en Geronimo Stiltons van deze wereld.

Ook het digitale kan bruggen bouwen en obstakels slopen. Daar zagen we voorbeelden van bij Link in de Kabel en digitaal voorlezen met de boeken-app. Een verhaal op groot scherm projecteren kan een extra troef zijn. De extra's met geluiden en bewegingselementen kunnen taalverrijkend zijn, en dat een boeken-app ook kindvriendelijk is, stimuleert het eigen initiatief van beginnende lezers. De digitale leesclub bouwde een brug tussen taal en digitaal, tussen voorlezen en zelf lezen. Op een e-reader kunnen jongeren in één keer een heleboel boeken mee naar huis nemen. En kinderen die graag naar de bib komen, beginnen zich daar na verloop van tijd ook beter thuis te voelen.

Toch wil ik ook een kanttekening maken bij de manier waarop boeken (soms) in de sliptestream van digitale media meegesleurd worden, en hoe dat de leeservaring diepgaand kan beïnvloeden. Ik baseer me hierbij op een essay van Nicholas Carr, een schrijver die ervoor gekend staat zich constructief maar zeer kritisch uit te laten over digitale evoluties. Het was ook van hem dat ik leerde over de hersenonderzoeken die aantoonde hoezeer boeken in staat zijn ons een nieuwe werkelijkheid te laten beleven. Daar keer ik eerst nog eventjes naar terug, om vervolgens in te zoomen op het digitale.

“Maar wat geeft literair lezen nu zo'n invloed over hoe we denken en voelen, misschien zelfs over wie we zijn? Norman Holland, gewezen professor aan het McKnight Brain Institute van de Universiteit van Florida, heeft de psychologische effecten van literatuur jarenlang onderzocht,” vertelt Carr, “en kwam met een provocerend antwoord op die vraag. Hoewel onze emotionele en intellectuele reacties op gebeurtenissen op neurologisch niveau de reacties spiegelen die we ook zouden hebben als we dezelfde dingen in werkelijkheid meemaken, is de geest waarmee we lezen volgens Holland toch een heel andere dan die waarmee we ons in het dagelijks leven begeven. Daar proberen we immers op elk moment onze omgeving te beïnvloeden, of er op een of andere manier op te reageren, of dat nu gebeurt door aan het stuur van een auto te draaien, een ei te bakken of te klikken op link in een website. Maar wanneer we een boek openslaan, veranderen onze houding en onze verwachtingen drastisch. Doordat we beseffen dat we het kunstwerk niet zullen kunnen veranderen door iets te doen, worden we bevrijd van onze neiging om een invloed uit te oefenen over dingen en mensen, en zo ‘koppelen we ons cognitief systeem dat ons aanzet tot handelen los’. We hebben de vrijheid om helemaal in de ban te komen van de imaginaire wereld van het literaire werk en bereiken een soort tranceachtige geestestoestand waarin we ons lichaam en onze omgeving vergeten, legt Holland uit. ‘We are transported’. Pas als we de onophoudelijke drukte van ons leven in de samenleving achter ons laten, kunnen we ons openstellen voor de

emotioneel transformerende kracht van verhalen. Dat wil niet zeggen dat lezen asociaal is. Het centrale thema van literatuur is de samenleving, en als we onszelf verliezen in een boek, krijgen we vaak juist een beter zicht op de subtiele en vage nuances die menselijke relaties kenmerken. Meer dan één studie heeft aangetoond dat lezen ons meer empathisch maakt, meer alert voor het innerlijke leven van anderen. De lezer trekt zich terug om zich juist dieper te kunnen verbinden.

Nu is een groep van internetfans”, snuift Carr, “begonnen met naar het boek in zijn traditionele vorm te verwijzen als een ‘passief’ medium, dat de ‘interactiviteit’ ontbeert van websites, apps en videospelletjes. Omdat een papieren pagina geen mogelijkheid biedt voor links, ‘like’ knoppen, zoekfuncties, antwoordkadertjes en alle andere toeters en bellen van online activiteit waaraan we gewend zijn geraakt, zo gaat de redenering, kunnen lezers van boeken maar weinig meer zijn dan passieve consumenten van inhoud.”

Carr heeft met zijn argwaan en bedenkingen een punt, en het is een belangrijk punt. Deze zienswijze op literatuur, als een armer, passiever medium dan zijn digitale evenknie, gaat voorbij aan de immense diepgang van de interactie die zich afspeelt in het hoofd van de lezer, de spiegel dialoog tussen hem en het verhaal. Het is hoogst betwifelbaar dat die bereikt kan worden als de lezer voortdurend uitgenodigd wordt om op links te klikken die hem interactieve elementen voorschotelen, vragen om zijn mening, hem uitnodigen filmpjes te bekijken, achtergrondinformatie te lezen... Integendeel, de trage, diepe immersie van het leesproces wordt op deze manier voortdurend onderbroken.

In deze tijden van toegenomen snelheid, van kinderen die zich alsmaar moeilijker kunnen concentreren en andere kinderen die dat wel kunnen maar de overload aan prikkels niet meer verwerkt krijgen, lijkt het op zijn minst een gezonde reflex om de vraag te stellen: hebben boeken dit soort ‘upgrade’ echt nodig? En als ze een meerwaarde biedt om moeilijk lezende kinderen tóch een verhaal binnen te trekken, hoe kunnen we er dan voor zorgen dat de rijkdom van het digitale, die er wel degelijk is, maar die geen ruimte biedt voor die broodnodige verstillings- en verdieping, geen nieuwe vorm van overload creëert?

Net zoals we deze studiedag niet gaan besluiten met een oproep om boeken te verbieden, gaan we hem ook niet besluiten met een pleidooi om de digitale revolutie een halt toe te roepen. Maar wijs, en vooral bewust, omgaan met wat ze op ons bord

gooit en hoe ze de geesten van lezers van deze en de komende generaties zal beïnvloeden, lijkt toch wel aangewezen.

Lezen is een vaardigheid die we in onze samenleving broodnodig hebben. We kunnen niet zonder. Daarover bestaat geen discussie en alleen al daarom moeten we maximaal inzetten op alle mogelijke manieren om kinderen zo goed mogelijk te leren lezen. Leesbevordering is geen of/of verhaal van technische kwaliteiten versus leesplezier. De twee kunnen elkaar versterken, dat hebben we vandaag een aantal keer gehoord.

Het is wel mijn persoonlijke mening dat het leesplezier bijna altijd eerst zou moeten komen. Een kind dat technisch slecht leest plezier laten krijgen in verhalen als het dat nog niet heeft, is een immense opgave, die vaak faalt. Aan een kind dat betoverd is door verhalen alle mogelijke middelen aanreiken om die zelf te kunnen gaan lezen, is wat mij betreft voor lichaam en geest, hart en ziel de meer gewortelde en voedende aanpak.

En de toverij, die zit in de boeken zelf. Dat is altijd zo geweest. Ze is een kracht die in staat is de hoofden, harten en levens van lezers te veranderen. En diep in zijn hart wil ieder kind kunnen toveren. Zelfs al begrijpen ze niet hoe boeken werken, of wat het is dat maakt dat ze zo bijzonder zijn, ze voelen het. Eens ze over de eerste drempel (of drempels) zijn, moeten ze op hun neus kunnen afdalen en hun honger mogen volgen, om de toverij die boeken bieden helemaal voor zichzelf te ontdekken.

Hen over die drempels helpen, dat is waar wij voor dienen. Wij zijn degenen die de weg kennen in dit wondere land van diepe bossen en achterkamertjes, van dieren die spreken en mensen die beter hun mond zouden houden, van wetenschappelijke doorbraken en dromen die tot leven komen. Wij weten welke brok toverkracht er verscholen ligt achter welke kragt. En dat je bij een boek naar binnen mag zonder kloppen, altijd. Wij zijn de bewakers van de toverij in boeken, de scheppers en bewaarders. Wij geven jonge (en minder jonge) ontdekkingsreizigers de juiste sleutel voor de juiste deur. Zonder veel commentaar, misschien met een raadsel of een knipoog er bovenop. We geloven in wat we doen, en precies daarom werkt het.

En hoe noemen we getrainde specialisten die precies weten hoe toverkracht werkt, die haar kunnen hanteren, haar kunnen oproepen, en die weten welke soort magie op zeker moment past bij welke persoon?

Precies. Toveraars.

Ik nodig u uit om straks, als u weer in uw auto kruipt of op de fiets, de tram of de trein stapt om naar huis te gaan, dat te doen met de gedachte: vanaf nu ga ik toveren.